

Андрос Мирослав Євгенійович

старший науковий співробітник,

відділ науково-методичного забезпечення

моніторингових досліджень та освітньої діяльності,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

androsme72@gmail.com

ЦИФРОВИЙ ЕТИКЕТ:

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ЗМІН ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті розглядаються психологічні особливості формування та динаміки змін цифрового етикету віртуальної комунікації (правила та норми взаємодії в мережі Інтернет), що забезпечує ефективність освітнього процесу, побудованого на принципах цифровізації та в умовах дистанційного електронного навчання.*

***Ключові слова:** нетикет, віртуальна комунікація, соціальна взаємодія, сприйняття інформації, самоідентифікація, емпатія, конфлікт, дистанційне навчання, цифрові технології.*

***Annotation.** The article deals with the psychological features of the formation and dynamics of changes in digital etiquette of virtual communication (rules and norms of interaction on the Internet), which ensures the efficiency of the educational process built on the principles of digitalization and in the conditions of remote e - learning.*

***Key words:** digital etiquette, virtual communication, social interaction, information perception, self -identification, empathy, conflict, distance learning, digital technologies.*

Актуальність дослідження. Сьогодні психологія вступила в нову еру свого розвитку. Це безпосередньо пов'язано з таким феноменом як кіберпростір – простір, в якому знайшов своє вираження цифровий та віртуальний вимір життя сучасної людини. У контексті поширення нових технологій, що охопило весь світ, виникла кіберпсихологія, що спрямована на розуміння психологічних процесів, пов'язаних з усіма аспектами та особливостями людської поведінки в кіберпросторі. З-поміж багатьох проблем, що постали перед кіберпсихологією, є і проблема взаємовпливу норм, вимог та традицій в мережі Інтернет на становлення, соціалізацію та функціонування дорослої людини.

Початок ХХІ століття характеризується глобальною епохою змін, діджиталізація проникає в усі сфери життя, в тому числі в освітні процеси, що спричинило значні зміни в культурі міжособистісного, міжгрупового спілкування та взаємодії. Наразі ефективність такої комунікації вимагає адаптації до нових умов віртуального простору, тому опанування навичок діджитал-етикету – це не лише запорука ефективної діяльності, а й гарант професійного та особистісного зростання кожного фахівця в умовах сьогодення.

Мета статті – розкрити етапи дослідження особливостей динаміки змін особистості в умовах формування та дотримання норм та вимог цифрового етикету взаємодії в освіті дорослих.

Результати дослідження. Основне визначення, покладене в основу дослідження – *Нетикет* як вид прикладної етики – *динамічна сукупність принципів, норм та правил мережевої віртуальної комунікації за допомогою усіх видів електронних засобів*. Результат – нова соціо-технічна модель комунікації. Тобто, поняття *діджитал-етикет (digital-etiket)*, *цифровий етикет* трактуємо як набір правил та норм поведінки в цифровому середовищі, що схвалюються суспільством та є гармонійними; новий тип етикету, що визначає правила культури спілкування і ґрунтується на встановлених стандартах спілкування та обміну інформацією в науковому, освітньому та діловому середовищах, але є специфічним.

Існує думка, що етикет – це обмеження, але мета саме цифрового – зробити спілкування зрозумілішим, комфортнішим, зняти напруження у співрозмовників, а не затиснути їх у рамки. В умовах освітнього сьогодення, можливо, саме змішане навчання – шлях до такої гармонійно взаємодії.

Використання норм та правил цифрового етикету передбачає декілька складових готовності до ефективної віртуальної, мережевої взаємодії учасників освітнього процесу в сучасних умовах. За досить короткий час, – 34 роки існування Інтернет та використання веб-застосунків мережевої комунікації, – докорінно змінилися умови та правила освітньої взаємодії. Найоптимальнішим варіантом, за висновками теоретиків та практиків використання технологій електронного дистанційного навчання, з точки зору сьогодення, виступають декілька варіантів змішаного навчання. Відповідно, з'являється новий формат практичної етики освітньої комунікації – нетикет, або цифровий етикет в сучасних, трендових визначеннях.

Перша складова, – це інформаційно-комунікаційна компетентність учасників освітнього процесу, – як здобувача освіти, так і викладача. Сучасне визначення цього виду компетентності – «цифрова», але основні її складові залишаються незмінними, це – знання, вміння, навички працювати із інформацією (пошук, отримання, зберігання, використання, обмін), застосовуючи мережево-віртуальну комунікацію цифровими засобами.

Епоха використання мережі Інтернет (травень 1991 року – до сьогодення) пройшла декілька етапів свого розвитку, а саме:

- перше десятиліття – технологія **web-1.0**. Роль Людини – ***Споживач інформації***: веб-пошук інформації, створення перших віртуальних сторінок, початок широкого використання електронної пошти;

- друге десятиліття – **web-2.0**. Роль Людини – ***Модератор інформації***: зберігання інформації у хмарних сховищах, розподілений доступ до інформації, використання конструкторів віртуальних середовищ (наприклад, для створення систем управління навчанням), перші типи соціальних мереж;

– з початку десятих років ХХІ століття і донині – продовження розвитку попередніх технологій, але у вигляді технології **web-3.0** (Людина поєднує три ролі – *Адміністратора, Модератора та Споживача інформації*: створення та адміністрування власних віртуальних ресурсів, (використовуючи в т.ч. мережу Інтернет разом з мобільним зв'язком), початок широкого використання для комунікації різноманіття месенджерів та додатків, встановлених на них);

– крайні десять років – початок використання технології **web-4.0** – передусім, мова йде про *використання штучного інтелекту (ШІ)* в рівних сферах життєдіяльності, в т.ч. для забезпечення освітніх цілей. Роль Людини – пошук інформації, обмін повідомленнями, але вже не із свідомим суб'єктом, а із субстанцією, що уособлює в собі весь обсяг накопиченої інформації, яку віднайшла, зробила цифрову копію та зберегла у віддаленому (хмарному) сховищі Людина. Швидкість пошуку інформації, а також її структурування, надзвичайно пришвидшились, але поки що аналіз та прийняття ефективного рішення на підставі комунікації із ШІ залишається за Людиною. Крім того, на сьогодні НЕ ВСЯ інформація є в цифровому вигляді та зберігається віддалено в хмарних сховищах. Також, банальна відсутність електроенергії або інтернет-зв'язку також унеможлиблює взаємодію із ШІ. Нажаль, в подальшому можемо спрогнозувати пониження ролі Людини у процесі створення, накопичення та поширення інформації, що є викликом в цілому для Людства та його розвитку.

Відповідно, для кожної епохи мали місце певні норми та вимоги для віртуальної комунікації, Деякі з них залишаються актуальними до цього часу, а деякі – втратили свою актуальність і є незрозумілими для сучасників.

Перша Стратегія дистанційного навчання в Україні була прийнята в 2000 році, черговий Закон України «Про дистанційне навчання» – в 2013 році, але, нажаль, з практичної точки зору технології дистанційного навчання стали актуальними лише навесні 2020 року, у зв'язку із неможливістю забезпечити класичну схему взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Друга складова, – психологічна компетентність створювати та підтримувати в оптимально-ефективному стані освітню взаємодію в сучасних умовах з урахуванням цифро-віртуальної специфіки.

В першу чергу, – наголос на науково-педагогічному персоналі (далі – НПП) закладів освіти усіх рівнів. Опитування було проведено серед слухачів навчальної групи курсів підвищення кваліфікації в ДЗВО «Університет менеджменту освіти» восени 2024 року (*в цілому – 94 опитуваних різних категорій науково-педагогічного персоналу, керована, панельна онлайн вибірка*).

Для прикладу, – як НПП закладів вищої освіти сприймають дану проблематику, відображено на рисунку 1.

На Вашу думку, чи відповідають вимоги (норми) етикету повсякденного спілкування нормам (вимогам) етикету віртуальної мережевої комунікації (нетикет)?
30 відповідей

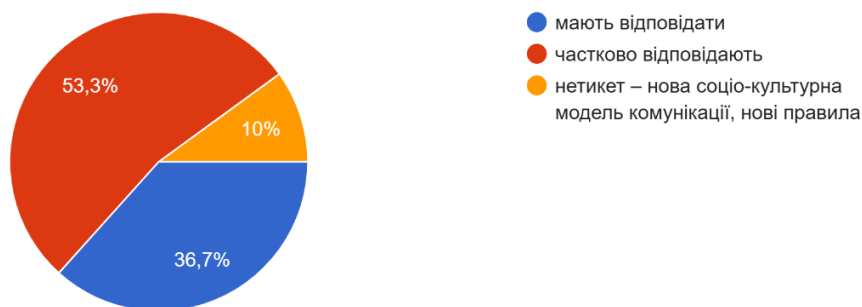

Рис.1. Чи відповідають вимоги (норми) етики повсякденного спілкування нормам (вимогам) етикету віртуальної мережевої комунікації (нетикет)?

Як бачимо, лише десята частина опитаних вказала, що нетикет, це нова соціокультурна модель комунікації, відповідно – це нові норми та правила, що потрібно формувати та підтримувати в актуальному стані, враховуючи динамічну зміну засобів та методів взаємодії в мережі Інтернет. Це – *прояв сучасного глобалізму* в розумінні даної тематики.

Третина опитаних зробили наголос на тому, що правила та норми етики людської взаємодії, що були сформовані протягом тисячоліть, мають бути

перенесені і на віртуальну, мережеву комунікацію. Нічого кардинально нового з питань етики взаємодії дана категорія опитуваних не вбачає за доцільне створювати. Це, на нашу думку, – *прояв людиноцентризму* в баченні цієї проблеми.

Половина опитаних НПП, як бачимо на рисунку 2, вважає, що норми віртуальної повсякденної комунікації відрізняються від норм віртуальної мережевої комунікації в освітніх (наукових) цілях. Що вказує на усвідомлення певної частини НПП того факту, що в сучасних умовах професійна (практична) етика віртуальної комунікації відрізняється від етики повсякденної комунікації в соціальних віртуальних мережах, комунікативних навичок міжособистісного віртуального спілкування із використанням різноманітних «месенджерів».

На Вашу думку, норми віртуальної повсякденної комунікації відрізняються від норм віртуальної мережевої комунікації в освітніх (наукових) цілях?

30 відповідей

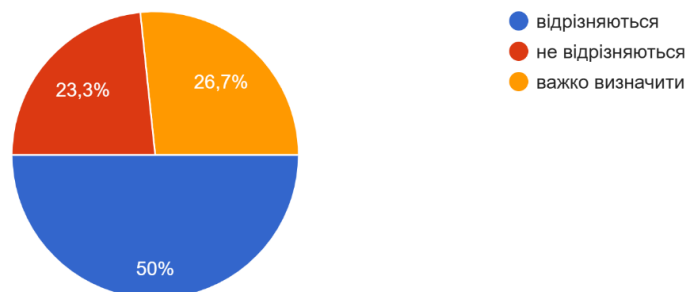

Рис. 2. На Вашу думку, норми віртуальної повсякденної комунікації відрізняються від норм віртуальної мережевої комунікації в освітніх (наукових) цілях?

Результати, вказані на рисунку 3 засвідчують попереднє твердження, що НПП ЗВО усвідомлено використовують вже існуючі норми та вимоги нетикету, а також намагаються слідувати новим викликам і формують нові межі та традиції цифрового етикету освітньої (наукової) діяльності.

На Вашу думку, чи впливаєте Ви на формування норм та вимог нетикету в сучасних освітніх (наукових) умовах?
30 відповідей

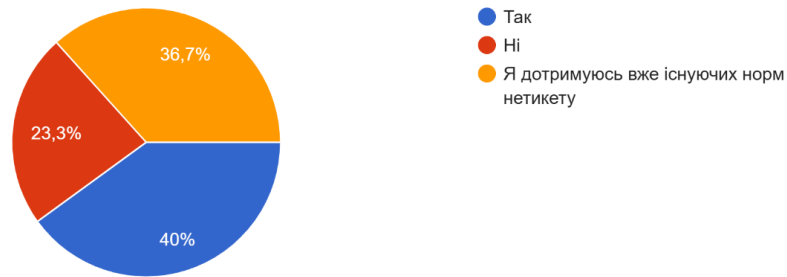

Рис. 3. Вплив на формування норм та вимог нетикету в сучасних освітніх (наукових) умовах

Як бачимо на рисунку 4, десята частина опитаних відповіла однозначно, а більше половини відповіла, що в різних ситуаціях проявляється по різному стиль мережевої віртуальної комунікації і може відрізнятися від реального особистісного «Я», що є полем для психологічних досліджень з цього питання.

На Вашу думку, Ваш стиль мережевої віртуальної комунікації відрізняється від Вашого особистісного «Я»?
30 відповідей

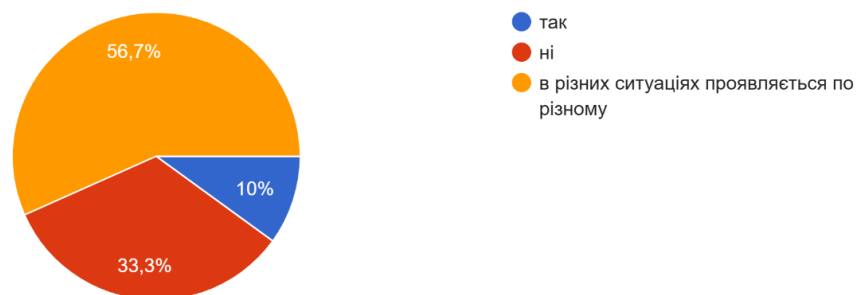

Рис. 4. Ваш стиль мережевої віртуальної комунікації відрізняється від Вашого особистісного «Я»?

Цікавими є результати відповідей на питання щодо складнощів в комунікації з використанням цифрових віртуальних ресурсів (рис. 5).

На Вашу думку, що є найскладнішим в комунікації з використанням цифрових віртуальних ресурсів:

30 відповідей

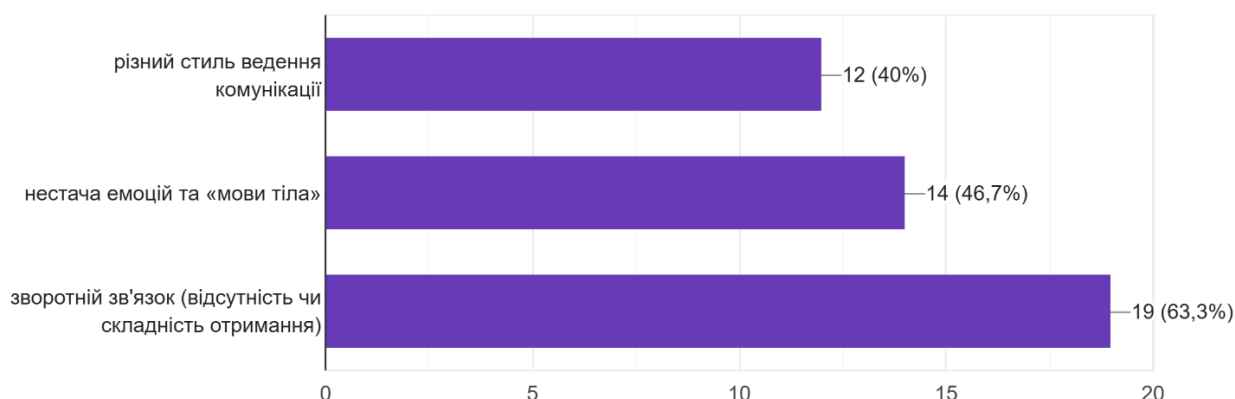

Рис. 5. Найскладніше в комунікації з використанням цифрових віртуальних ресурсів?

Власне, невпорядкованість та неврегульованість стильового ведення віртуальної комунікації, їх динамічна зміна, нестача (а часто, відсутність реальних) «живих» емоцій та «мови тіла», присутність-відсутність мережі Інтернет, неврегульованість зворотного зв'язку – це головні чинники складнощів зазначеного виду комунікації.

Тематика цифрового етикету відкриває широке поле для вивчення того, як норми поведінки в онлайн-середовищі впливають на специфіку цифрового сприймання інформації, внутрішній світ людини та самосприйняття особистості, міжособистісні стосунки, специфічні освітні ітерації та загальний розвиток і саморозвиток.

Розглядаючи зазначену тему, підготовлене та проводиться більш детальне дослідження психологічних особливостей формування нетикету у сфері освіти дорослих (вибірка досліджуваних – слухачі курсів підвищення кваліфікації під час освітньої дистанційної взаємодії: синхронної (онлайн) та асинхронної (з використанням систем управління навчанням) з таких аспектів:

1. Вплив цифрового етикету на самоідентифікацію та образ «Я»:

– *Формування онлайн-ідентичності*: Як цифрові платформи дозволяють конструювати та презентувати різні аспекти особистості? Чи призводить це до розщеплення «Я» на реальне та віртуальне?

– *Вплив зворотного зв'язку в мережі*: Як лайки, коментарі, підписки та інші форми онлайн-взаємодії впливають на самооцінку, почуття власної цінності та сприйняття себе іншими?

– *Криза автентичності*: Чи сприяє прагнення відповідати цифровим нормам втраті автентичності та відчуженню від власного «Я»?

– *Розвиток «цифрової тіні»*: Як накопичення онлайн-даних та цифрових слідів формує певне уявлення про особистість, яке може не завжди відповідати дійсності, та як це впливає на самосприйняття?

2. Вплив цифрового етикету на міжособистісні стосунки:

– *Зміна форматів спілкування*: Як онлайн-комунікація (текстові повідомлення, соціальні мережі, відеоконференції) трансформує способи встановлення, підтримки та розриву міжособистісних зв'язків?

– *Роль емпатії в цифровому середовищі*: Чи знижується рівень емпатії в онлайн-комунікації через відсутність невербальних сигналів? Як цифрові норми впливають на прояв співчуття та підтримки?

– *Конфлікти та їх врегулювання онлайн*: Які психологічні особливості виникають під час онлайн-конфліктів (кібербулінг, кібермоббінг, тролінг, сталкінг)? Як цифрові норми впливають на стратегії їх вирішення?

– *Формування нових форм соціальної взаємодії*: Як цифрові спільноти та онлайн-групи впливають на соціалізацію та формування почуття приналежності? Яку роль у цьому відіграє цифровий етикет?

3. Вплив цифрового етикету на когнітивні процеси:

– *Увага та концентрація*: Як постійний потік інформації та необхідність дотримуватися різних цифрових норм впливають на увагу та здатність до глибокого мислення?

– *Пам'ять та навчання*: Чи змінюються процеси запам'ятовування та засвоєння інформації під впливом цифрового середовища та його етикету?

– *Критичне мислення*: Як цифрові норми, пов'язані з поширенням інформації, впливають на здатність критично оцінювати контент та розрізняти достовірну інформацію від фейків?

4. Вплив цифрового етикету на емоційну сферу:

– *Формування та вираження емоцій онлайн*: Як емоції проявляються та інтерпретуються в цифровому середовищі (використання емодзі, реакцій)? Чи змінюються способи емоційної регуляції під впливом цифрових норм?

– *Феномен "fear of missing out" (FOMO)*: Як постійне спостереження за життям інших в соціальних мережах та прагнення відповідати цифровим трендам впливають на рівень тривожності та незадоволеності?

– *Вплив кібербулінгу та онлайн-харасменту*: Які психологічні наслідки стають результатом порушення цифрового етикету та агресивної поведінки в мережі?

Методологія дослідження включає в себе:

– **Опитування**: Розробка анкет, спрямованих на виявлення ставлення до цифрового етикету, досвіду онлайн-взаємодії, самооцінки змін особистості під впливом цифрового середовища.

– **Інтерв'ю**: Проведення глибинних інтерв'ю з слухачами курсів підвищення кваліфікації (різних рівнів закладів освіти) за різними категоріями навчання для отримання якісних даних про їхні переживання та розуміння впливу цифрового етикету.

– **Експерименти**: Моделювання ситуацій онлайн-взаємодії з порушенням або дотриманням цифрового етикету та вивчення реакцій учасників.

– **Контент-аналіз**: Аналіз онлайн-дискусій, коментарів, постів у соціальних мережах для виявлення патернів поведінки, пов'язаних з цифровим етикетом, та їхнього емоційного забарвлення.

Для зазначеної теми дослідження, що зосереджена на психологічних особливостях нетикету в освіті дорослих саме в контексті підвищення кваліфікації, можна застосувати кілька типів **онлайн-вибірки** [1]. Планується застосувати найбільш доречні, на наш погляд вибірки: **цільова вибірка**

(Purposive Sampling) та **вибірка снігової кулі (Snowball Sampling)** можуть бути найбільш ефективними для залучення релевантних учасників.

Зручна вибірка (Convenience Sampling) може допомогти зібрати достатню кількість даних, але може мати обмеження щодо репрезентативності. Квотна вибірка (Quota Sampling) може бути корисною, якщо потрібно буде порівняти різні групи науково-педагогічних працівників.

На наш погляд, необхідно комбінувати кілька підходів для досягнення ширшої та більш релевантної вибірки.

Одним із основних методів в дослідженні даної тематики – застосування методики «Семантичний диференціал» (СД), що є досить перспективним підходом для вивчення сприйняття та ставлення до цифрового етикету у сфері освіти дорослих. Цей метод дозволяє кількісно оцінити емоційне забарвлення та конотативні значення, які респонденти надають різним аспектам цифрової поведінки [2].

Застосувати методику Семантичний диференціал у нашому дослідженні передбачає:

1. Визначення ключових концептів цифрового етикету:

Першим кроком є виділення найбільш важливих та релевантних концептів цифрового етикету, які ви хочете дослідити у контексті освіти дорослих. Ці концепти можуть включати: **загальні поняття** («Онлайн-комунікація», «Цифровий етикет», «Мережева культура», «Віртуальне навчання»), **конкретні аспекти поведінки** («Публікація особистої інформації», «Використання ненормативної лексики онлайн», «Відповідь на повідомлення», «Участь в онлайн-дискусіях», «Поширення навчальних матеріалів», «Звернення до викладача онлайн», «Зворотний зв'язок онлайн», «Кібербулінг», «Плагіат в онлайн-середовищі», «Конфіденційність в онлайн-комунікації»); **якості, пов'язані з цифровою поведінкою** («Ввічливість онлайн», «Відповідальність в мережі», «Толерантність в онлайн-комунікації», «Повага до інших користувачів»).

Вибір концептів має бути обґрунтований метою нашого дослідження та теоретичною рамкою.

2. Розробка біполярних шкал. Для кожного обраного концепту необхідно розробити серію біполярних шкал. Кожна шкала складається з двох протилежних за значенням прикметників або фраз, між якими розташовується зазвичай 5-7-бальна шкала. Крайні полюси шкали відображають антонімічні оцінки концепту.

Важливо підібрати шкали, які є релевантними для досліджуваних концептів та зрозумілими для нашої вибіркової сукупності (НПП).

3. Проведення опитування. Респондентам пропонується оцінити кожен з обраних концептів за кожною з розроблених біполярних шкал. Вони повинні відмітити ту позицію на шкалі, яка найкраще відображає їхнє ставлення або сприйняття даного концепту.

Опитування може бути проведено як в онлайн, так і в паперовому форматі. З огляду на тему дослідження, онлайн-формат буде найбільш доцільним.

4. Аналіз даних. Після збору даних для кожного респондента планується отримати профіль оцінок для кожного концепту за всіма шкалами. Аналіз може включати:

- **Обчислення середніх значень:** розрахунок середнього балу для кожного концепту за кожною шкалою по всій вибірці або для окремих підгруп (наприклад, за типом закладу освіти, посадою). Це дозволить виявити загальні тенденції у сприйнятті цифрового етикету.

- **Візуалізація профілів:** побудова семантичних профілів (графіків), на яких відображаються середні оцінки концептів за різними шкалами. Це дає можливість візуально порівняти сприйняття різних аспектів цифрового етикету.

- **Факторний аналіз (за наявності достатньої кількості шкал):** цей статистичний метод дозволяє виявити глибинні семантичні виміри (фактори), які лежать в основі оцінок респондентів. У випадку цифрового етикету, це можуть бути фактори «прийнятності», «ефективності», «емоційної забарвленості» тощо.

• **Порівняльний аналіз:** порівняння оцінок різних підгруп респондентів (наприклад, викладачів різних типів закладів освіти) для виявлення статистично значущих відмінностей у їхньому сприйнятті цифрового етикету.

• **Кореляційний аналіз:** вивчення зв'язків між оцінками різних аспектів цифрового етикету та іншими змінними (наприклад, рівнем цифрової грамотності, досвідом онлайн-комунікації).

Застосування методики Семантичний диференціал розглядається нами як цінний інструмент у розпочатому дослідженні психологічних особливостей формування етики мережевої віртуальної комунікації в освіті дорослих, дозволяючи отримати кількісні дані про їхнє сприймання та ставлення (сприйняття) до різних аспектів цифрового етикету.

Висновки. Дослідження в цій галузі є надзвичайно важливим, оскільки розуміння психологічних особливостей динаміки змін особистості під впливом цифрового етикету може допомогти розробити ефективні стратегії навчання, виховання та психологічної підтримки в умовах все більшої інтеграції цифрових технологій дистанційного навчання у повсякденне життя, професійне навчання та в освіту дорослих.

Список використаних джерел

1. Методи вибіркового дослідження у психології: *Робоча програма до навчальної дисципліни: уклад. О.М. Кочубейник*. Інститут соціальної та політичної психології. 2020. 24 с. URL: <https://ispp.org.ua/2022/02/03/navchalna-programa-metodi-vibirkovogo-doslidzhennya-u-psixologii/> (дата звернення: 10.05.2025).

2. Дробот О.В. Методи психосемантики у дослідженні свідомості. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*, 2018. 1(12). С. 112 – 117. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/38670> (дата звернення: 10.05.2025).